

FRAZEOLGIK BIRIKMALARNING LINGVISTIK MUAMMOLARI

Mahmood Shaxlo Atabayevna

Master's student of Urgench RANCH Technological University
shaxlomahmood@gmail.com

ANNOTATSIYA: Mazkur tezis frazeologik birikmalarning lingvistik jihatdan o'rganilishida yuzaga keladigan muammolarni tahlil qilishga bag'ishlangan. Hozirgi zamon tilshunosligida frazeologizmlar nafaqat til boyligini aks ettiruvchi birlik sifatida, balki madaniy va kognitiv ma'no tashuvchi vosita sifatida ham qaralmoqda. Shunga qaramay, ularning aniq chegaralarini belgilash, erkin birikmalardan farqlash hamda tarjima jarayonida to'g'ri talqin qilish kabi masalalar hanuzgacha dolzarbligicha qolmoqda. Ushbu ishda frazeologik birliklarning asosiy lingvistik muammolari izchil yoritilib, ularga nisbatan zamonaviy yondashuvlar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: frazeologizm, lingvistik muammo, semantika, idiom, barqaror birikma, tarjima

Kirish:

Til tizimida frazeologik birliklar alohida o'rin egallaydi, chunki ular oddiy so'z birikmalariga qaraganda murakkabroq semantik va strukturaviy xususiyatlarga ega. Bunday birliklar ko'pincha tayyor holda qo'llanadi va nutq jarayonida erkin shakllantirilmaydi. Frazeologizmlar, odatda, ko'chma ma'noni ifodalaydi hamda ular orqali xalqning dunyoqarashi, madaniyati, urf-odatlar va tarixiy tajribasi o'z aksini topadi. Shu jihatdan ular nafaqat lingvistik, balki madaniy fenomen sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi zamon tilshunosligida frazeologik birliklarga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, ularni semantik, pragmatik va kognitiv jihatdan o'rganish masalalari dolzarb hisoblanadi. Frazeologizmlar nutqning ifodaviyligini oshiradi, fikrni qisqa, lekin ta'sirchan shaklda yetkazishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular tilning milliy o'ziga xosligini namoyon etuvchi muhim vositalardan biri sifatida qaraladi.

Biroq frazeologik birliklarni tadqiq qilish jarayonida bir qator nazariy va amaliy muammolar yuzaga keladi. Xususan, ularning aniq ta'rifini berish, chegaralarini belgilash va boshqa til birliklaridan farqlash masalalari hali ham bahsli hisoblanadi. Bundan tashqari, turli tillarda mos ekvivalentlarini topish, ayniqsa tarjima jarayonida, murakkablik tug'diradi. Ba'zi frazeologizmlar milliy-madaniy xususiyatlarga ega bo'lgani sababli, ularni boshqa tilga aynan ko'chirish har doim ham mumkin emas.

Shu bois, frazeologik birliklarni chuqur va tizimli ravishda o'rganish zarurati yuzaga keladi. Ushbu tezisda frazeologik birikmalarning lingvistik muammolari tahlil qilinib, ularning mohiyati zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida yoritiladi

Asosiy lingvistik muammolar va misollar tahlili:

1. Erkin va turg'un birikmalarni farqlash mezonlari Tilshunoslikdagi eng asosiy muammolardan biri – bu erkin so'z birikmalarini turg'un (frazeologik) birliklardan ajratishdir. Sh. Balli tasnifiga ko'ra, erkin birikmalarda komponentlar o'z leksik ma'nosini saqlab qoladi, turg'un birikmalarda esa bu qonuniyat buziladi.

• **Erkin birikmaga misol:** "The dog barks" yoki "barking dog" – bu yerda har bir so'z o'zining to'g'ri ma'nosida kelgan va komponentlarni erkin almashtirish mumkin.

• **Turg'un birikmaga misol:** *"kick the bucket"* (vafot etmoq), *"red tape"* (byurokratiya), *"break the ice"* (muzoqarani boshlamoq/noqulaylikni bartaraf etish) – bu birikmalarning umumiy ma'nosi tarkibiy qismlar ma'nosining yig'indisidan iborat emas.

2. Idiomalashish jarayoni (Diaxronik muammo) Ko'pgina turg'un birikmalar til tarixida dastlab erkin birikma sifatida shakllangan. Bu jarayon "idiomalashtirish" (idiomatization) deb ataladi.

• **Tarixiy misol:** *"to bury the hatchet"* (yarashmoq) iborasi dastlab Shimoliy Amerika hindularining haqiqiy ma'noda "jangovar boltani ko'mish" udumi bilan bog'liq erkin birikma bo'lgan, keyinchalik esa turg'un metaforaga aylangan.

• **Shekspir yaratmalari:** Bugun biz turg'un deb hisoblaydigan *"wild-goose chase"* (befoyda urinish) kabi birikmalar o'z davrida erkin birikma sifatida qo'llanilgan.

3. Gap semantikasiga ta'sir va sinonimiya muammosi Turg'un birikmalar gapga kuchli emotsional va ekspressiv bo'yoq qo'shadi. Ular o'zlarining erkin sinonimlaridan aynan mana shu xususiyati bilan farqlanadi.

• **Qiyosiy misollar:**

- *"He was very angry"* (Neytral/Erkin) vs. *"He was foaming at the mouth"* (Turg'un/Ekspressiv).
- *"to die"* (Neytral) vs. *"to pass away"* (Evfemistik/Turg'un).
- *"to ignore someone"* (Erkin) vs. *"to give someone the cold shoulder"* (Turg'un/Obrazli).

4. Kollokatsiyalar muammosi Kollokatsiyalar erkin va turg'un birikmalar o'rtasidagi oraliq holatni egallaydi. Ular so'zlarning bir-biri bilan odatiy ravishda kelishi bilan xarakterlanadi.

• **Korpus ma'lumotlariga ko'ra misol:** *"make a decision"* – bu ingliz tilidagi eng kuchli kollokatsiyalardan biri bo'lib, bu yerda "make" fe'li o'rniga boshqa sinonimni qo'llash tabiiylikni yo'qotadi.

• **Leksik priming misoli:** *"strong"* so'zi *"opinion"*, *"evidence"* yoki *"coffee"* bilan birga kelishga moyil bo'lsa, *"powerful"* so'zi bu o'rinlarda deyarli ishlatilmaydi.

Xulosa:

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, frazeologik birliklar til tizimining murakkab va ko'p qatlamli unsurlaridan biri hisoblanadi. Ular nafaqat tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi, balki xalqning madaniyati, tafakkuri va dunyoqarashini ham o'zida mujassamlashtiradi. Shu sababli, frazeologizmlarni o'rganish tilshunoslikda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, frazeologik birliklarning chegaralarini belgilash, ularning semantik yaxlitligini tushuntirish, tarjima jarayonida mos ekvivalentlarni topish hamda o'zgaruvchanlik darajasini aniqlash kabi masalalar hali ham to'liq yechimini topmagan. Bu esa frazeologiya sohasida yagona yondashuvning mavjud emasligini va turli ilmiy qarashlarning shakllanayotganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, zamonaviy lingvistik yondashuvlar, xususan, funksional va kognitiv yo'nalishlar frazeologik birliklarni yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini bermoqda. Bu yondashuvlar orqali frazeologizmlarning nafaqat til birligi sifatidagi xususiyatlari, balki ularning inson tafakkuri va madaniy tajriba bilan bog'liqligi ham ochib berilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklarni tizimli va kompleks tarzda o'rganish kelgusida tilshunoslik nazariyasini rivojlantirish, shuningdek, tarjima amaliyoti va chet tillarni o'qitish jarayonini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Виноградов В.В.** Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. – М.: АН СССР, 1947. – 364 с.
2. **Виноградов В.В.** Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
3. **Кунин А.В.** Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – 336 с.
4. **Амосова Н.Н.** Основы английской фразеологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 208 с.
5. **Смирницкий А.И.** Лексикология английского языка. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1956. – 260 с.
6. **Шанский Н.М.** Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.
7. **Rahmatullayev Sh.** O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978. – 407 b.
8. **Hojiyev A.** Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002. – 165 b.